

Βιβλιοκριτική

Η Αλίκη στη χώρα των θραυσμάτων...

Σκέψεις γύρω από το βιβλίο των Κ. ΝΑΥΡΙΔΗ, Μ. ΣΟΛΜΑΝ και Ν. ΤΣΑΟΥΛΑ «Η ΑΛΙΚΗ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ» [Το παιδί ως διαφημιστικό αντικείμενο] Εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1986, σ. 192

1. Σκηνή στο αεροδρόμιο: «Καλημέρα σας. Κύριε Υπουργέ!» «Γειά σου Μεγάλε!» (SIC)

2. Σκηνές στις λαϊκές (και στις λιγότερο λαϊκές πλαζ): παιδιά, έφηβοι, μεσήλικες και τα περήφανα γηρατειά διαλέγονται χαριεντιζόμενοι με διαφημιστικά συνθήματα, με δραστικά σποτς, με ζουμερές σφήνες ως εάν να βρίσκεσαι ενώπιον της (εγχρώμου) τηλεοράσεως με το VI-DEO ρυθμισμένο καταλλήλως περιμένοντας τον Μεγάλο Τελικό...

3. Σκηνές (ηχηρές) σε όλες τις πολυκατοικίες του κέντρου και της περιφέρειας (κυρίως τώρα το καλοκαίρι): «Γιωργάκη, είναι ώρα για ύπνο!» (φωνές ON) «Όχι, θέλω να δω τις διαφημίσεις» (κλάματα ON και ποδοβολητά OFF). Η βασική γραμμή άμυνας στη μοντέρνα εποχή δεν περνάει από την αντίσταση στον καταναλωτισμό που προωθούν οι κεφαλαιοκράτες και οι λακέδες τους, οι διαφημιστές!..

4. Η καινούρια αντίδραση περνάει από την ικανότητα, μικρών και μεγάλων, να μην υποκύψουν στη σαγήνη των διαφημιστικών σποτς, αυτό το σύγχρονο είδος οπτικο-ακουστικού ΧΑΪ-ΚΑΪ...

5. [Μεταξύ μας, μερικές διαφημίσεις είναι χάρμα οφθαλμών!].

6. Προκύπτουν λοιπόν δύο θέματα: α) Τι είναι αυτό που κάνει τις διαφημίσεις λαοφιλείς και β) Χάριν σε ποιες γνώσεις, ποιο Know-How οι διαφημιστές κατασκευάζουν πετυχημένες διαφημίσεις;

ββ. Εδώ και είκοσι περίπου χρόνια, δέχτηκα την εναγώνια επίσκεψη ενός πρωτάργη διαφημιστή στο εργαστήριο που δούλευα, ο οποίος μου ζητούσε να του μάθω κανένα ψυχολογικό «κόλπο», για να μπορέσει να πουλήσει καλύτερα τα προϊόντα που διαφήμιζε. Σήμερα είμαι σίγουρος, πως η προφανής έλλειψη φαντασίας, που τον χαρακτήριζε, το μόνο που του εξασφάλισε, είναι μία καριέρα στις... μικρές αγγελίες... Πολύ δικαίως,

λοιπόν ο Κ. Ναυρίδης και οι συνεργάτες του, έμειναν ανικανοποίητοι όταν προσπάθησαν να επιβεβαιώσουν τα εμπειρικά τους δεδομένα ερχόμενοι σε αντιπαράθεση με τους κατασκευαστές των διαφημίσεων. Μια προκλητική βέβαια υπόθεση, πέραν από την προφανή δυσπιστία των διαφημιστών για λόγους συναγωνισμού, είναι ότι στο κάτω-κάτω η τεχνολογία της κατασκευής μιας (καλής) διαφήμισης έχει μεγαλύτερη σχέση με την έμπνευση παραγωγής ενός προϊόντος τέχνης, παρά με τις οδηγίες χρήσης ενός τεχνάσματος.

βα. Σχετικά με τι κάνει τις διαφημίσεις λαοφιλείς και κυρίως στον παιδικό και εφηβικό πληθυσμό, η εργασία των Κ. Ναυρίδη, Μ. Σόλμαν και Ν. Τσαούλα δίνει μια σειρά από ενδελεχείς απαντήσεις και θεωρητικά θεμελιωμένες και εμπειρικά τεκμηριωμένες. Απ' ότι μπορώ να θυμάμαι, η αρχική «παραγγελία» γι' αυτή την έρευνα είχε τον πρακτικό σκοπό να στοιχειοθετηθεί εμπειρικά η νομοθετική ρύθμιση, που θα προστάτευε τα παιδιά από τις διαφημίσεις. Οι νομοθέτες μεν παρέρχονται, ευτυχώς άλλωστε, τα δε επιστημονικά δεδομένα παραμένουν και αυτό που θα μπορούσαμε να ευχηθούμε είναι το βιβλίο αυτό να γίνει οδηγός στην συνειδητοποίηση των καταναλωτών ως προς τα συμβαίνοντα με τη διαφήμισή αλλά και των διαφημιστών που σίγουρα θα κερδίζουν πολλά εάν καταφέρνανε να συντάξουν ένα δεοντολογικό κώδικα του επαγγέλματός τους.

7. Φυσικά, παραμένει το τελικό, σχεδόν φιλοσοφικό θέμα, που τίθεται από τους συγγραφείς π.χ. στις σελίδες 133, 134 κ.λ.π... «η διαφήμιση ενεργεί σαν εργαλείο κοινωνικοποίησης, αναπαράγοντας μιαν άποψη για τη ζωή και τον κόσμο με την οποία μας καλεί, ευχάριστα και με πειστικότητα, να συμμορφωθούμε... Η τηλεοπτική διαφήμιση είναι πραγματικά η αποθέωση του κατακερματισμού: του σώματος, των κινήσεων, της δράσης, του νοήματος...» Βέβαια, έχετε δίκιο ότι αυτό ισχύει ΚΑΙ για την διαφήμιση. Όταν παραποιώ τον όντως ευρηματικό τίτλο αυτής της εργασίας, από «Αλίκη στην χώρα των Πραγμάτων» σε «Χώρα των Θραυσμάτων» είναι για να τονίσω πως η κατακερματισμένη μας ταυτότητα δεν εκφράζεται μόνο στις σχέσεις με τα εμπορεύματα, τα πράγματα... Παρακαλώ τους συγγραφείς να θυμηθούν τα πολιτικά μας πράγματα, τις προεκλογικές

καμπάνιες, τα μακιγιάζ με και χωρίς εισαγγελείς κ.λ.π., κ.λ.π. Και τέλος, να το εμπόρευμα είναι καπιταλιστικό «μοντέλο» αλλά quid περί προπαγάνδας, τεραστίων πανών, ρεαλιστικών απεικονίσεων e tutti quanti. Και αυτό σε χώρες του υπαρκτού καπιταλισμού και σοσιαλισμού και στις εκασταχού περιφέρειές τους. Η αντονομία και ο μη κατακερματισμός μας είναι το ζητούμενο. Η ταυτότητα μπροστά σε ένα μη θρυμματισμένο καθρέπτη. Αυτό δεν πωλείται ούτε προσφέρεται. Κατακτιέται...

Νιφορέικα, 5 Αυγούστου 1987
Θανάσης Τζαβάρας

Η ΒΙΟ-ΛΟΓΙΑ ως ΜΥΘΟ-ΛΟΓΙΑ. Τα ΔΑΡΒΙΝΙΚΑ του ΚΩΣΤΑ Β. ΚΡΙΜΠΙΑ [Ερμής, Αθήνα 1986, 257σ.]

0.1. Ο Καθηγητής της Γενετικής στην Αν. Γεωπονική Σχολή, Κώστας Κριμπάς, συγκεντρώνει με το γενικό τίτλο «Δαρβινικά», έντεκα δοκίμια διαφορετικής μεν επιστημονικής πολυπλοκότητας αλλά κοινού ύφους και ήθους. Πρόκειται για μια καλειδοσκοπική εικόνα που περιστρέφεται γύρω από ένα μείζον επιστημονικό δοκίμιο περί «Προσαρμογής» που έχει ήδη δημοσιευθεί αγγλικά. Η εικόνα αυτή παρουσιάζει λοιπόν το μεγάλο ενδιαφέρον, ότι συγκεντρώνει την συμβολή του συγγραφέα σε δύο επιφανικά διαφορετικά επίπεδα: στη διεθνή εξέλιξη της Νεοδαρβινικής θεωρίας και στη διακίνηση των ιδεών στον τόπο μας.

0.2. Ο γράφων δεν είναι βιολόγος έτσι ώστε ό,τι ακολουθεί δεν διεκδικεί την θέση του λόγου του ειδικού. Ανήκει όμως σε μία γενιά που ατύχησε στην επαφή της με την βιολογία, στο σχολείο και το Πανεπιστήμιο. Ήρθαμε σε επαφή με τις θεωρίες της κληρονομικότητας μέσα από απλοϊκές μιτσελοϊστορίες και με τις θεωρίες της εξέλιξης μέσα από εκείνο το ανενδιήγτο «ο άνθρωπος κατάγεται από τον πίθηκο» και άλλους τέτοιους μαϊμουδισμούς. Δεχτήκαμε «τιμής ένεκεν» μόλις «μπήκαμε» στο Πανεπιστήμιο ένα θλιβερό ανθρωπολογικό πόνημα του Ι. Κούμα-

ρη. Εκτεθήκαμε στα θεοσοφικά «έργα» του «βιολόγου» Βλησίδη, για να μην αναφέρω τις Ιερεμιάδες των Κατηχητών στα (συχνά υποχρεωτικά) κατηχητικά σχολεία και φυσικά τους κεραυνούς του Καυνιώτη.

1.0. Η κεντρική λοιπόν πρόταση που υποστηρίζω σε αυτή την παρουσίαση του μη ειδικού είναι πως η διδασκαλία (και η ενημέρωση) γύρω από τα βασικά θέματα της Βιολογίας όπως, στην περίπτωσή μας, της κληνομικότητας, της εξέλιξης, των σχέσεων των διαφόρων ειδών κ.λ.π. θα έπρεπε να αποτελεί υποχρεωτικό γνωστικό αντικείμενο πρακτικά για όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα 2-βάθμιας και 3-βάθμιας εκπαίδευσης.

1.1.1. Τακτική ερώτηση των όσων διαβαίνουν τα κατώφλια ψυχολόγων και ψυχιάτρων: «μήπως είναι κληρονομικό;» [η αϋπνία, η μοιχεία, η σχιζοφρένεια...] «Ξέρετε, πέρσι αυτοκτόνησε από ψυχολάθεια η πεθερά του κουνιάδου-του» (SIC).

1.1.2. Ερώτηση [επίσημη] δικαστικού λειτουργού: «μήπως, αυτή η υιοθετημένη έφηβος των δεκατριών χρονών, που κοιτάζει πολύ τα αγόρια, το κάνει επειδή η μητέρα της ήτανε πόρνη;» (RE-SIC).

1.1.3. Ο Πρεδέρ: «Ο Χριστός ήτανε Παρθένος, όπως η Μητέρα του. Ήτανε κληρονομικό στην Οικογένεια».

1.1.4. Είναι λοιπόν επείγον τα δοκίμια 6 μέχρι και δέκα αυτής της συλλογής να συμπεριληφθούν στα προγράμματα εκπαίδευσης δασκάλων, αστυνομικών, παπάδων, γιατρών, δικαστικών κ.λ.π. κ.λ.π. Γιατί δικίο έχει ο Κώστας Κριμπιάς να αντιδρά, και έντονα στον Κύριο Γκρέμεκ (δοκίμια 8 και 9), να αναφέρεται επιθετικά στην Κοινωνιοβιολογία των Γουίλσον, Γιένσεν και κομπανία, αλλά η δική μας «κοινωνιοβιολογία της καθημερινής ζωής» στηρίζεται στις «βιολογικές» δοξασίες του μέσου πολίτη περί εξυπνάδας, ομορφιάς, κοινωνικής επιτυχίας και καταγωγής.

2.0. Ορθώς ο Συγγραφέας αναφέρεται στην πρώτη σελίδα του προλόγου του στον Κοπέρνικο [που αποκαθήλωσε τη γη από το κέντρο του σύμπαντος] και στο Δαρβίνο [που έδειξε πως όσο και νά 'μαστε ιδιόμορφο είδος έχουμε κοινές ρίζες με τα άλλα-μας αδέρφια, τα είδη των ζωντανών οργανισμών που ζουν στον πλανήτη-μας], αν όμως είχε συμπληρώσει το τρέιτσο κατά την πρότασή του Φρόντλιν στις αρχές του αιώνα μας: η Ψυχανάλυση

εχθρόνισε τον Άνθρωπο από την προαιώνια ψευδαίσθησή του ότι ελέγχει συνειδητά το σύνολο του Ψυχισμού του [μέσα από την περιγραφή της λειτουργίας του Ασυνειδήτου], τότε θα μπορούσαμε να αναγνωρίζαμε στην Βιο-λογία την σαφήνεια του λέγειν της και φυσικά την αξία [εννοώ την μη μερική και επιμέρους] του κοσμοειδώλου-της.

2.1. Δεν ζούμε λοιπόν στο κέντρο του Σύμπαντος, δεν είμαστε μοναδικό είδος και δεν ελέγχουμε απόλυτα τις σκέψεις μας, τις ενέργειές μας, τα συναισθήματά μας. Ο Λόγος της βιολογίας περί ζωής, εμβίων όντων κ.λ.π. όταν δεν λαβαίνει υπόψη του την τρίτη αυτή «αλήθεια» δεν παραμένει στην παλιά διαμάχη μεταξύ νομιναλιστών και εσσανιοναλιστών, μόνον, αλλά γίνεται, εκών-άκων, Λόγος περί ταυτότητας, καταγωγής, όμοιου-διαφορετικού, κοντολογίς γίνεται μία μοντέρνα μυθο-λογία.

2.2. Προς αποφυγή κάθε παρεξηγήσεως, ο γράφων θέλει να δηλώσει την τεράστια εκτίμηση που έχει σε κάθε μυθολογία. Αρκεί να παρουσιάζεται επώνυμα.

2.3. Θα πρότεινα λοιπόν στους βιολόγους να χρησιμοποιούν σαν μια δικλείδα ασφαλείας λίγο πιο συχνά την Ψυχολογία. Άλλωστε, κάτι αντίστοιχο, αντίστροφα όμως χρησιμοποιούσε ο Φρόντλιν, όταν φανταζότανε ότι με τον καιρό και την πρόοδο της επιστήμης, η Ψυχανάλυση θα καταργηθεί για να αντικατασταθεί από μία Βιολογία. Φαντασίωση βέβαια αλλά σωτήρια. Νομίζω.

2.4. Αυτά όλα γράφονται, κυρίως μετά από την ανάγνωση των τριών πρώτων δοκιμίων της συλλογής, που εμπεριέχουν και μία θαυμάσια έκθεση των ιδεών της εξελικτικής βιολογίας και ένα προχωρημένο επιστημολογικό στοχασμό. Η απουσία αναφορών στην Ψυχολογία οδηγεί μερικές φορές σε δυσνόητες αναρωτήσεις όπως π.χ. (σελ. 75) [συζήτηση περί αναγωγής μιας θεωρίας σε βασικότερο επίπεδο]... «όροι όπως το όργανο, το είδος, η συνειδητότητα, η προσαρμογή, ο ανταγωνισμός, ο θηρευτής, δεν μπόρεσαν να αναχθούν μέχρι τώρα στο φυσικοχημικό επίπεδο». Αναφέρομαι μόνο στη «συνειδητότητα» για να τονίσω ότι, μέχρι νεότερας εξέλιξης των γνώσεών μας, η προς αναγωγή στο βιοχημικό επίπεδο έννοια «συνειδητότητα» ή ορίζεται έστω στοιχειωδώς στο νευρο-ψυχολογικό σύστημα αναφορών ή είναι μύθευμα και ρητορικό σχήμα λόγου.

2.5. Ένα τέτοιο σχόλιο μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα ανυπόφορο και να συμπαρασύρει με επιπόλαιο τρόπο τα αγαθά της αναγωγής στην επιστημονική σκέψη. Όταν όμως με το αδόκιμο όρο «συνειδητότητα» [εγρήγορη; συνείδηση; το συνειδητόν;] παραγράφεται το κύριο θέμα έρευνας της κάθε Ψυχολογίας (η συνείδηση), τότε το μόνο ουσιαστικό που παραμένει είναι να τονιστεί πως το βιοχημικό αιτούμενο των βιολόγων έχει το ίδιο επιστημολογικό status με την vis vitalis, το *elan vital* κ.λ.π.

3.1. Αντιστρόφως, θεωρώ ότι μεγάλος αριθμός ψυχιάτρων και ψυχολόγων θα κέρδιζαν ουσιαστικά μελετώντας το δοκίμιο περί «Προσαρμογής» παρ' όλες τις τεχνικές δυσκολίες που παρουσιάζει αυτό το εξειδικευμένο κείμενο. Τα επιχειρήματα φαίνονται εντελώς πειστικά σχετικά με την αρχική χρησιμότητα της έννοιας προσαρμογή για την θεωρία της εξέλιξης και το μετέπειτα λογικό άχρηστο, δες παθογόνο, της διατήρησης στο εννοιολογικό οπλοστάσιο της Βιολογίας.

3.2. Συμβαίνει λοιπόν πως η έννοια «προσαρμογή» είναι ένα από τα μείζονα δάνεια των επιστημών του Ανθρώπου και της Κοινωνίας από τις Επιστήμες της Ζωής. Και αυτό το δάνειο κάνει θραύση. Από την σχολική προσαρμογή μέχρι το απροσάρμοστο των περιθωριακών ομάδων και των «εγκληματιών». Η προσαρμοστικότητα ως ικανότητα αλλά και ως υποχρέωση εύρυθμης λειτουργίας της κοινωνίας. Άλλωστε η όλο και μεγαλύτερη αναξιοπιστία του κοινωνικού δαρβινισμού και η συνακόλουθη έκπτωση της «αξίας» της προσαρμογής [στα οποία συμβάλλει ενεργά και ο Κώστας Κριμπιάς] αρχίζουν να ανησυχούν έντονα τους νεοφιλελεύθερους και τους οπαδούς του American way of life, όπως μαθαίνουμε από σχετικό δημοσίευμα του La Recherche, 186, σ. 347, Μάρτιος 1987.

3.3. Μόνο που οι μελέτες σχετικά με την προσαρμογή και την προσαρμοστικότητα αποτελούν ένα σημαντικό *Corpus* ψυχολογικών ερευνών, και σίγουρα η πλειοψηφία των αντίστοιχων ειδικών της συμπεριφοράς θα συμφωνούσε με τις διευκρινίσεις του Κριμπιά στις σελ. 104-105 αλλά και αλλού. Το ζήτημα τίθεται στο κατά πόσον οι ψυχολόγοι μπόρεσαν να επαυξήσουν και να βελτιώσουν το δάνειο της έννοιας «Προσαρμογή». Η «σεμνή» αναφορά του συγγραφέα στον Πιαζέ (σελ. 163-165) δεν επιτρέπει στο μη γνώστη να δημιουργήσει κάποια εικόνα.

Συμβαίνει όμως, για να περιοριστώ μόνο στον Πιαζέ, ότι ένας μείζων άξων του έργου του να στηρίζεται στην διερεύνηση της προσαρμοστικότητας. Επιπλέον, ο Πιαζέ και η Σχολή του ασχολήθηκαν ειδικά με τις σχέσεις Ψυχολογίας και Βιολογίας είτε σε διεπιστημονικό επίπεδο είτε στα πλαίσια του Πιαζετικού επιστημολογικού σχεδίου [J. PIAGET: Biologie et Connaissance, Gallimard, Paris, 1967 και J. PIAGET (sous la direction de): Logique et connaissance scientifique, Encyclopédie de la Pléiade, 1967 κυρίως σ. 781-923: Epistémologie de la Biologie].

Χωρίς να θεωρώ πως ένας επιστήμονας μπορεί να είναι πανεπιστήμων, πιστεύω ότι στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η αλληλεπίδραση με τους ψυχολόγους θα ήταν δημιουργός.

3.4. Τα ίδια σχόλια με την προηγούμενη παράγραφο ισχύουν και για τη δυνατότητα δημιουργικής αλληλεπίδρασης της Βιολογίας του Κώστα Κριμπά με τις επονομαζόμενες Νευροεπιστήμες. Μόνο που φυσικά έτσι όπως πάει αυτό το σχόλιο είναι σαν να ζητάω από τον Συγγραφέα να γράψει ένα άλλο βιβλίο, από αυτό που κατέθεσε για την γνώση μας και την τέρεψή μας...

4.1. Με τα προηγούμενα προκύπτει λοιπόν το κεντρικό επιστημονικό ερώτημα από αυτή την ανάγνωση των «Δαρβινικών» του Κώστα Κριμπά: Υπάρχει ψυχολογικός ντετερμινισμός που παρουσιάζει κάποια σχέση με το Βιολογικό ντε-

τερμινισμό; Στα δοκίμια 6 μέχρι 10, που ήδη αναφέρθηκαν, ο συγγραφέας με σαφέστατο τρόπο δείχνει την απουσία γραμμικού βιολογικού ντετερμινισμού. Η ανάλυσή του «για μια μη τυπολογική ανθρωπολογία» και η [πολεμική] συζήτηση περί βιολογικού υπερκαθορισμού, επικαθορισμού και μη-καθορισμού νομίζω ότι μπορεί να πείσει για την εξω-βιολογική σκοπιμότητα στη χρήση της δοξασίας του βιολογικού υπερκαθορισμού. Αυτό όμως που θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε είναι ότι η σχετική διαμάχη περί βιολογικού ντετερμινισμού γίνεται στο έδαφος είτε της ατομικής ψυχολογίας [π.χ. θέμα του Δείκτη Νοημοσύνης], είτε της ψυχοκοινωνικής σημασίας του περιβάλλοντος «αλτρουισμού» της κοινωνιοβιολογίας είτε τέλος ολόκληρης της κοινωνίας. Οπότε, εάν δεν υπάρχει βιολογικός καθορισμός γι' αυτές τις διαμάχες τότε ποια μπορεί να είναι τα ψυχολογικά κίνητρα και οι κοινωνικές «αναγκαιότητες» που επιβάλλουν ή / και επιτρέπουν τέτοια φαινόμενα σαν τον ρατσισμό;

4.2. Φυσικά δεν είναι εδώ ο χώρος να δοθεί απάντηση σε αυτό το θέμα [αν απάντηση υπάρχει]. Παραμένει όμως το ζήτημα πως η λογική της Βιολογίας δεν φαίνεται να καλύπτει ούτε την ψυχολογία των οργανισμών με πολύπλοκο Νευρικό Σύστημα ούτε τους κανόνες οργάνωσης των κοινωνικών ομάδων που συγκροτούν τα ως άνω έμβια όντα. Σε σημείο που, με δόση υπερβολής βέβαια, έχει κάποιος την

εντύπωση, κυρίως μελετώντας τον άνθρωπο και τις κοινωνίες του, πως το ψυχο-κοινωνικό καθορίζει το άτομο και την ομάδα καθ' υπέρβασιν του βιολογικού. Εδώ αναφέρομαι εξ' ίσων στην «επιγένεση» των Changeux και Danchin και κυρίως, στη φροϋδική έννοια της ενόρμησης [trieb], πηγή ενέργειας και δράσης, μεταξύ βιολογικού και ψυχολογικού, που χωρίς να καταργεί κανένα στοιχείο, επιτρέπει καινούρια σύνθεση και δημιουργία.

4.3. Είναι λοιπόν προφανές πως τα «Δαρβινικά» του Κώστα Κριμπά μπορούν να προκαλέσουν σημαντικές συζητήσεις και πρώτιστα διεπιστημονικού χαρακτήρα. Έτσι, εκτός από την πρότασή μου περί διδασκαλίας κ.λ.π., παρ. 2.0., περιμένουμε σχετική πρόσκληση για διακλαδική συζήτηση αλλά και διαπρωπική μυθοπλασία.

5.0. Και ένα ιστορικό υστερόγραφο: είναι κρίμα που δε διαθέτουμε σ' αυτό τον τόμο το ιστορικό δοκίμιο περί των αντιδράσεων στην εισαγωγή των δαρβινικών ιδεών στην Ελλάδα. Θα μπορούσαμε έτσι να αναγνωρίσουμε ένα σημαντικό κομμάτι της Εθνικής νοητικής ταυτότητας. Να τονίσω π.χ. πως το πρώτο αυτόχthon σύγγραμμα Νευρο-Ψυχιατρικής, «Αι Ψυχώσεις» (1889) γράφεται από τον ένθερμο δαρβινιστή Αποστολίδη, που «φυσικά» κατηγορήθηκε ως υλιστής...

Θανάσης Τζαβάρας
Αύγουστος 1987

